

Sukaktys

IRENAI REGINAI
MERKIENEI – 80

2017 m. vasario mėnesį Lietuvos istorijos institute posėdžių salėje vyko šventinis seminaras, kartu ir profesorės Irenos Reginos Merkienės 80-ojo jubiliejaus paminėjimas. Proginis seminaras skirtas svarbiausiam etnologijos aspektui – etnografiniams lauko tyrimams. Jubiliatė skaitė pranešimą „Lietuvos istorijos instituto etnografinių lauko tyrimų kasdienybė XX a. antrojoje pusėje“. Čia ji išskėlė tikslą trumpai apžvelgti Lietuvos istorijos instituto etnografinių lauko tyrimų organizacijos, tematikos, darbo metodikos bruožus ir buitines sąlygas ekspedicijų metu. Tokio pobūdžio seminaras Lietuvoje vyko pirmą kartą. Buvo sukviesti ekspedicijų dalyviai. Susirinko ne tik įvairiais laikais lauko tyrimus vykdę etnologai, bet ir profesorės ekspedicijose dalyvavę kitų specialybių žmonės, dailininkai, vairuotojas, kolegos istorikai. Jie aktyviai dalyvavo diskusijose. Visiems įsiminė dr. Janinos Morkūnienės, prof. Ingės Lukšaitės, režisieriaus ir dailininko Rimo Driežio pasakojimai. Iš jų buvo galima suvokti, kad etnologo profesija ne tik reikalinga, bet ir sunki, netgi pavojinga, o ekspedicijų kasdienybė skiriasi nuo per masines informacijos priemones formuojamų stereotipų.

Lauko tyrimai užėmė reikšmingą I. R. Merkienės gyvenimo dalį. Kiek kitaip negu daugelis etnologų, savarankiškus tyrimus ji pradėjo ne kaime, o miesto tipo gyvenvietėje. 1962 m. ji ėmėsi daugiatautės Grigiškių miesto tipo gyvenvietės darbininkų buities ir kultūros tyrimų, 1966 m. Istorijos institute apgynė disertaciją istorijos mokslų kandidato laipsniui (dabar daktaro) gauti „Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitis ir kultūra 1925–1965 metais“. Tyrimai apėmė darbininkų kilmės apibūdinimus, šeimos sudėtį ir organizaciją, mitybą, gyvenamuosius namus, butų interjerą, drabužius. Interesai sparčiai plėtėsi. Netrukus publikuoti straipsniai apie linamynio talkas, bitininkystę, metodinės priemonės, skirtos rinkti medžiagą apie traukiamąją jėgą, pastatus gyvuliams laikyti, gyvulininkystę, vasaros virtuves. Plėtėsi ir tyrimų teritorija. 1966 m. ji įsitraukė į vieną reikšmingiausių Lietuvos etnologijos projektų. Pradėta rinkti medžiaga Pabaltijo žemdirbystės ir architektūros etnografiniams atlasams rengti. Manau, šie tyrimai ir lėmė tolesnes profesorės mokslinės veiklos gaires, dabartinį jos požiūrį į etnologiją. Tyrimus ji atliko ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje,

Latvijoje, Lenkijoje. Šie tyrimai etnologei leido sukurti svarių teorinių darbų, o lauko tyrimai paremti ir archyviniais tyrimais, kurie siekė net XVI a. Daugiamečių tyrimų pagrindu 1993 m. ji apgynė pirmąją humanitarinių mokslų etnologijos habilitacinę disertaciją nepriklausomoje Lietuvoje „Gyvulių ūkis XVI–XX a.: etninės patirties ištakos“.

Šiuos tyrimus papildė papročių bei tikėjimų tyrimai ir suformuota Lietuvos etninės kultūros atlaso programa siekiant tęsti pradėtą fundamentalų Lietuvos papročių tipologinį ir struktūrinį tyrimą, siekiant nustatyti, kaip ir kokiais pavidalais lietuvių etnosas ir Lietuvos tautinės mažumos per buitines, tautines ir etnokultūrines tradicijas įprasmino universalias bei lokalias kultūros realijas. Kaimo bendruomenės, kalendoriniai, laidotuvių papročiai, pagyvenusių žmonių padėties tyrimai ir dar daug sričių apėmė naujieji tyrimai.

Lauko tyrimams jubiliatė pasitelkdavo ir studentus bei jos 1988 m. įsteigtos Jaunojo etnografo mokyklos moksleivius. Ekspedicijoje ji kantriai aiškino etnografinių lauko tyrimų pradmenis. Kaip pripažįsta etnologo kelią universitetuose pasirinkę buvę jaunieji etnografai, jie jautėsi visa galva pranašesni už bendrakursius. Visus stebino profesorės energija, sugebėjimas bendrauti su žmonėmis, išvengti konfliktinių situacijų. Jubiliatė aktyviai rūpinosi ir metodine medžiaga, padedančia atlikti moksleivių lauko tyrimus. 1989 m. buvo išleisti etnografinių tyrimų rinkiniai *Kaimo gyvenvietė ir papročiai* ir *Lietuvos kaimo papročiai*. 1991 m. – *Kaimo papročiai ir žinija*. Juos mielai naudojo ir studentai, ir net patyrę kraštotyrininkai. 2007 m. pasirodė dar vienas, kur kas didesnės apimties etnografinių klausimynų rinkinys *Siokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai*. Jis skirtas tiek moksleivių, tiek ir suaugusių kraštotyrininkų etnografiniams tyrimams ir yra profesorės

bendravimo su „Versmės“ leidykla, organizuojančia lokalius tyrimus, rezultatas.

Sunku surasti mokslinei bendruomenei priklausantį žmogų, gyvenantį ne tik mokslinių idėjų akademiniame pasaulyje, bet ir atkakliai besiveržiantį už jo ribų. Sukauptą patirtį dalija jaunajam etnografui, pirmakursiui studentui, organizuoja Trijų karalių eiseną Lietuvos istorijos institute. Habilituotos daktarės, profesorės, akademikės statusas, Nacionalinės premijos laureatės vardas Irenai Reginai Merkienei netrukdė kaip lygus su lygiu bendrauti su penkiolikamečiu moksleiviu, po sunkios ekspedicijos dienos organizuoti ratelius, vakarais pasakoti šurpius nutikimus apie vaiduoklius. Savo energija ji užburdavo kitus, gebėjimas akimirksniu pavirsti mergaite, mergina padėdavo ne tik organizuoti ar atlikti lauko tyrimus, nusimesti sunkią dienos našta, bet ir įskiepyti meilę etninei kultūrai, etnologijai. Niekada jos nematėme pavargusios, nusiminusios, grįžusi iš žinių pateikėjo trykšdavo optimizmu, o tai suteikdavo papildomų jėgų ir kitiems.

Neišsenkanti jubiliatės energija lėmė mokslinių interesų gausą ir daugelį etnologijos mokslo raidai reikšmingų darbų. Penkiolika monografijų ir sudarytų leidinių, daugiau nei šimtas mokslinių straipsnių prestižiniuose leidiniuose, daugiau nei 30 pranešimų tarptautinėse konferencijose Estijoje, Moldavijoje, Suomijoje, Armėnijoje, Latvijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Vokietijoje ir kitur, ekspedicijų metu Lietuvoje, Latvijoje, Lenkijoje, Baltarusijoje užrašyta dešimtys tūkstančių vienetų informacijos (apie miesto tipo ir kaimo gyvenviečių architektūrą, gyventojų maistą, audinius, mezginius, gyvulių ūkį, šeimos sudėtį ir struktūrą, kalendorinius ir gyvenimo ciklo papročius, tikėjimus ir kt.), ženkliai prisidėta prie Etnologijos ir folkloristikos katedros įkūrimo Vytauto Didžiojo universitete – tai tik nedidelę profesorės mokslinės ir pedagoginės veiklos dalį api-

būdinanti statistika. Toli gražu negalinti atskleisti indėlio į Lietuvos etnologijos, kartu humanitarinių bei socialinių mokslų raidą. Ji įdėjo daug pastangų, kad Etnologija taptų nepriklausomu mokslu, turinčiu

atskirą doktorantūrą ir vietą humanitarinių bei socialinių mokslų klasifikacinėje sistemoje. Palinkėkime, kad jubiliatė būtų tokia energinga ir ateityje. Išsipildytų jos siekiai, lūkesčiai, svajonės.

Žilvytis Šaknys